

האמריקאים משכונת עג'מי

שמואל גילר

בשנים 1905-1909 התגוררה בשכונת עג'מי ביפו קבוצת נוצרים שדגלה בלימוד התנ"ך והונהגה בידי דמות כריזמטית. הם בקשו להקים מקום תפילה בארץ-ישראל, להם קראו "בעולה", ככתוב בספר ישעיהו, פרק ס"ב: "כי לך יקרא חפצי-בה, ולא רצך בעולה", והאמינו בחזון הנביא לחזור עם ישראל לארצו. סיפור הקבוצה התגלה לאחרונה בעקבות צילומים שהגיעו לארכיון יד בן-צבי.

פרנק ווסטון סנדפורד מנהיג הקבוצה נולד בשנת 1862 במדינת מיין למשפחת איכרים. הוא היה צעיר מוכשר וכריזמטי. בשנת 1891, בהיותו כומר בפטיסטי, הוזמן לסייר בקהילות נוצריות ביפן והודו עם חברו תומס סטייסי. בדרכם חזרה לארה"ב דרך תעלת סואץ, על הספינה הרוסית 'צ'יחצוב', היא טבעה מול חוף עג'מי ביפו. סנדפורד ניצל בידי סולימאן ג'רבי, הספן הראשי של חברת תומס קוק. הוא הועבר לפנימיית בית הספר 'טביתא' ושם טופל בידי המנהלת מיס ג'ין וולקר ארנוט עד שהתאושש. הוא חזר לארצות-הברית ופרש מהכנסייה הבפטיסטית, לאחר שלדבריו קול אלוהי קרא לו לבנות בית ספר לתנ"ך. סנדפורד החל לקבץ סביבו קבוצת מאמינים, ובשנת 1896 הקים על גבעה בקרבת העיירה דורהם, במדינת מיין, את בית הספר 'שילה' על שם מקום המשכן הראשון. המקום הלך והתפתח והפך למתחם מגורים לכש מאות מאמינים ומשפחותיהם, שהקדישו את יומם ללימוד התנ"ך בלבד. אנשי הקהילה חגגו את חגי ישראל וכבדו את יום השבת.

המבנה המרכזי ב'שילה'

הקשר המיוחד של בני הקבוצה לארץ-ישראל החל בשנת 1902, כשקבוצה בת שנים עשרה חברים הגיעה לירושלים ושכרה בית ברחוב אתיופיה. קבוצה גדולה יותר הגיעה בשנת 1905 על גבי הספינה 'קורנט' אותה רכש סנדפורד. הם שכרו את הבית שלימים יהיה מקום משכנה של 'בצלאל'. בין אנשי הקבוצה היה גם ג'וזף הרימן, בן עשרים וחמש וצלם חובב, שעתיד להקדיש את חייו לחקר ארץ-ישראל. אחדים מבני הקבוצה עברו ליפו ושכרו בית "במרחק כמייל מהעיר, על גבעה ממנה ניתן להשקיף על שרידי הספינה הטרופה של סנדפורד". על פי זיכרונות אנשי הקבוצה ביפו הם התגוררו במקום עד שנת 1909 ועסקו בתפילות ולימוד תנ"ך.

סנדפורד היה דמות שנויה במחלוקת ובשמו נקשרו פרשיות שונות שהביאו להעמדתו לדין. הוא שינה את שם הקהילה ל'מלכות' (Kingdom) והיום היא מוכרת בשם Kingdom Christian Ministries. חברי הקבוצה הרבו לטייל ברחבי הארץ במטרה לתעד את נופה ואורחותיה. הם הגיעו לים המלח וחקרו אותו באמצעות סירות שבנו. ספינתם 'קורנט' שייטה לאורך חופי הארץ מטריפולי ועד אל-עריש. בין חברי הקבוצה היה ג'וזף הרימן, צעיר בן 22 וצלם חובב שהקדיש את חייו לחקר הארץ וצילומה. יחד עם חברו ראלף גליסון הם שוטטו במדבר סיני, סוריה ולבנון וצלמו מאות צילומים עם הסברים מפורטים.

פרנק סנדפורד

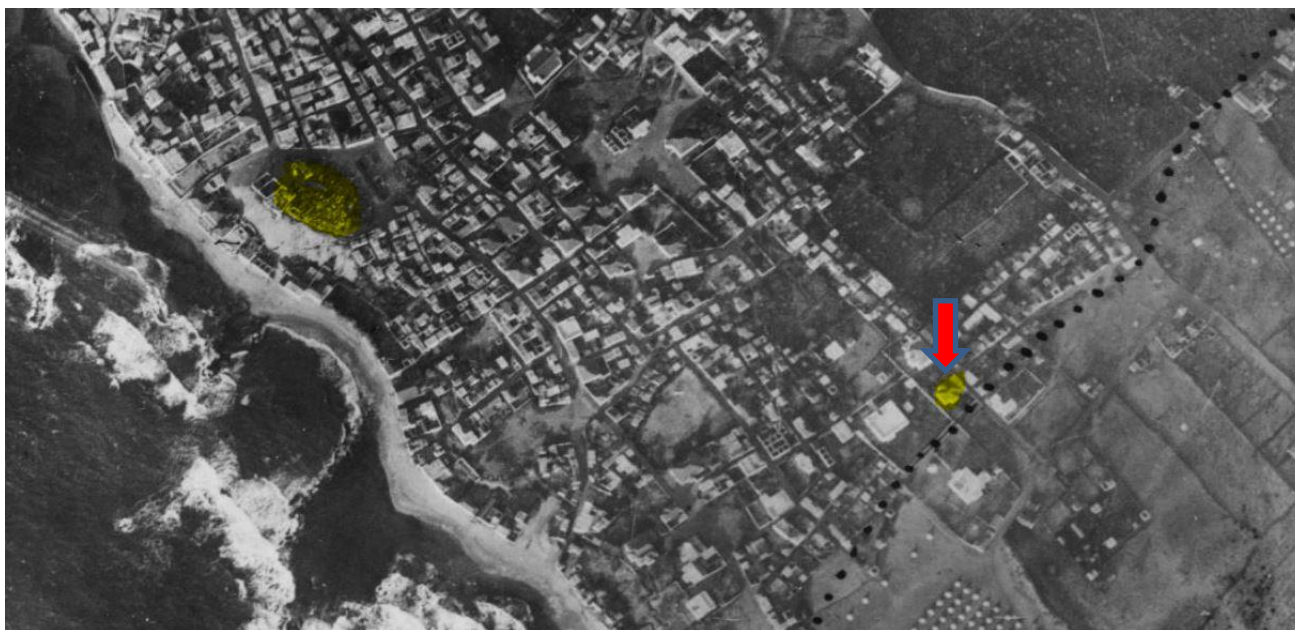
הרימן חזר לארצות הברית והקדיש את עשרים שנותיו האחרונות לגילוף מפה תלת ממדית של ארץ-ישראל התלויה היום בבית במכון התנ"ך פירווד שבעיירה דאבלין בניו-המפשייר. סנדפורד פרש מהקהילה לאחר אירועים שהביאו למאסרו. הוא עבר להתגורר בעיירה הוברט שבהרי הקצקלס בניו-יורק, ונפטר בשנת 1948. קהילת 'מלכות' המשיכה להתנהל בהנהגת מזכירו ויקטור אברהם, ולאחר מותו בשנת 1977 בידי חתנו ג'וזף וויקמן. עם מותו היא נטמעה בארגון Kingdom Christian Ministries הפועל עד היום במספר מרכזים במזרח

ארצות הברית וכו מאות מאמינים. ממתחם 'שילה' נותרה כנסייה קטנה בלבד, שאינה קשורה בארגון. מידי שנה שולחת הקהילה קבוצה לביקור ברחבי הארץ.

סיפור הקבוצה ביפו התעורר לאחרונה כשאוסף הצילומים של ג'וזף הרימן וראלף גליסון נמסר ליד בן-צבי. צאצאית בני הקהילה בארץ העוסקת בתיעוד ההיסטוריה של הקהילה, הגיעה לירושלים כדי לסייע במיון הצילומים. על שניים מהם נרשם כי צולמו ביפו, והם הועברו לכותב המאמר לצורך זיהוי. באחד צולם הבית בו התגוררו, ובשני צולמה יפו מחלון הבית. כיוון הצילום היה מדרום, ומהנקודה הגבוהה ביותר בה ניתן היה לצלם באותם ימים. מאחר וזו הייתה בחלקו הדרומי של רובע ע'גמי, במעלה רחוב מנדס פרנס כיום, התמקד החיפוש באזור זה. מיקום הבית זוהה על פי צילומי אוויר משנת 1917 בפינת הרחובות החיטה ושריד, סמוך לבית ששימש כבית ספר לבנות של מסדר האחיות סנט ג'וזף. הנכס נרשם בשנת 1996 על שם האחים המרוניטים ביפו, ובמהלך השנים שלחה העירייה התראות על מצבו המסוכן של הבניין. הוא נהרס בסופו של דבר בשנת 2007 ועל מקומו נטועים עצי אשל. כששכרו חברי הקהילה את הבית בראשית המאה העשרים, ככל הנראה ממסדר האחיות הנוצריות, הוא היה ממוקם בקצה הדרומי ביותר ביפו, בגבול סכנת ג'בליה.

הבית והמראה שנשקף ממנו. בית הקברות עג'מי מסומן בצהוב (באדיבות Kingdom archives)

מיקום הבית ובית הקברות עג'מי על צילום אוויר משנת 1917¹

יוסף אליהו שלוש היה עד לטביעת הספינה הרוסית 'ציחצוב' ומספר על כך בזיכרונותיו, 'פרשת חי', עמ' 93:

מקרה אחד נשתמר היטב בזיכרוני, שמלאנו בו הצעירים תפקיד חשוב. באחד מימי החורף של שנת 1891 נודע בעיר שאנייה רוסית נתקלה בסלעי החוף לצד העג'מי ונאחזה בהם מבלי מוצא. כל יפו נהרו להראות במחזה הזה ובפרט אלה שלא ראו מימם אנייה טובעת וזה בשבילם כאחד מפלאי הטבע. מרחוק נדמה, שהאנייה עומדת על היבשה משום קרבתה היתרה אל החוף. הים סער בכל תקפו והאנייה טלטה על משברי הגלים. כשהגענו קרוב למקום המאורע ראינו שהצד המזרחי של האנייה הפונה לעיר העתיקה מתרומם והצד המערבי הפונה לים מתנמך והגלים מתרוממים בקצף ועולים על האנייה ויורדים בזעם וריר לבן להם... על האנייה נראה מחזה עגום, הנוסעים מצטופפים כולם במקום אחד למעלה על הספון, בצד המתרומם מעל פני הים והפונה אל העיר. מרחק האנייה מהחוף היה כמאתיים מטר, התבוננו אל גורל הנוסעים הנקבצים אשר ידיהם היו שלוחות בדפני האנייה וחבליה, מפחד ואימה שהטיל עליהם הים שהשתובב כאכזריות נוראה, שלא יגרפם לתהומותיו. הגלים הרטיבו את בגדיהם והם צעקו וקראו לעזרה.

מהערכים נודע לנו שאנייה זאת רוסית היא ושמה "ציחצוב" ובה נוסעים יהודים שעלו לארץ על מנת להיאחז בה. בשמענו זאת נמלא לבנו רגשי רחמים ושכנו מיד העירה להודיע על המקרה לוועד העדה ולאבא שהיה אז ראש הוועד. עינינו זלגו דמעות בתארנו את גורל הנוסעים. אבא קרא מיד לאחדים מועד העדה ה"ה האלה: ר' נסים כהן חנוך יוסף משה ושמש בית הכנסת, הביאו תמורים ורכבו אל החוף כשהרבה יהודים מבני הארץ נהרו אחריהם. על החוף ראה אבי תמונה מזעזעת: קהל גדול מתושבי העיר עומד על החוף ומסתכל באנייה השוקעת

¹ תודה לאור אלכסנדרוביץ על הסיוע באיתור הבית, ולגב' ליסה אדאמס ומר טימוטי מוריי על המידע.

לאטה. אנשי צבא עמדו על המשמר מוכנים לכל פקודה שתבוא ושוועת הנשים והטף מעל ספון האנייה עלתה השמימה. אבא שאל מהצבא על מה הם שומרים וענו כי קבלו עוד בחצות הלילה פקודה מהקימקם לשמור על האנייה והרכוש שבה לבל יתקרב אליה איש, עד שיבואו הקונסול הרוסי והקימקם יחדיו אל מקום המאורע.

אבא שלא יכול לראות בגורל האנשים שבאנייה, סבלם וענוייהם, לא הבין כיצד מרשה הממשלה לעצמה לחכות מבלי לגשת להצלת הנפשות האומללות שבאנייה, התחיל להוכיח את הצבא על זאת, אולם ראש החיילים ענה לו, כי לא יוכל לעשות דבר בלי פקודה. גם סוכן האנייה גבריאל סמורי הודיע שאין רשות למי שהוא בכל פעולה מבלי לקבל פקודה מיוחדת מהקונסול הרוסי והקימקם. כל זה לא נתן ספוק לרוח אבי הנדכאה והזמין מלחים בשכר שהעמידו אהלים אחדים ושמו בהם מחצלות, כסאות, כדי מים וכו', להיות מוכנים לשימוש הנוסעים ברדתם מן האנייה. הוא שלח מאתנו הצעירים העירה להביא מחם, טה וסוכר, יין וקוניאק שיהיו להשיב נפשם. אחרי שסדר אבי את כל העזרה הדרושה לקבלת העולים על החוף טרם שיביאום הביתה או לאכסניוניהם, התחיל לטכס עצה באיזה אופן להצילם. סירות קטנות אינן יכולות לגשת לאנייה כי הים סוער והתרופה היחידה היא לפי הוראות מביני דבר שמלח אחד יטפס ויעלה על האנייה ובעזרת מלחי האנייה יזרקו חבלים הימה, קשורים מצד אחד לאנייה ולצד השני יקשרו אליהם חבל דק אשר השוחים יחזיקוהו בידם ויעבירוהו אל החוף. המלחים שעל החוף יתפסו בחבלים האלה ויקשרו אל מקום גבוה חזק ובטוח. כשהחבלים יקשרו וימתחו, יקשרו כיסא לשני החבלים האלה אשר למטה יהיה קשור בחבל דק שתחילתו באנייה וסופו נאחז בידי המלחים. באנייה מושיבים בכסא אחד אחד, קושרים אותו היטב היטב והמלחים שעל החוף מושכים את הכיסא בחבל אל החוף ורק בדרך זו יכולים להציל את הנוסעים הצפויים לצלול בתהומות הים. אם אפשר היה לחכות למחרתו, היה אולי הים נח מזעפו והנוסעים יכלו לרדת מהאנייה ולבוא בסירות אל החוף. אבא השתומם מאד על איחורו של הקימקם. הוא אמנם יכול היה לזרזו שיבוא בהקדם לחוף, אבל מה יעשה מבלי נוכחותו של הקונסול הרוסי. הקונסול היה רגזן וזעום, ומי יודע אם בגללו לא יאבדו הנפשות המסכנות.

אובד עצות רץ אבי ממקום למקום ולא ידע מנוחה לנפשו הסוערת. הוא מהר לאהלים לראות אם הכול מוכן לקבלת הנוסעים האובדים. הזמין את אחד העוסקים בתעשיית מטות, סדינים מכסות וכו' שיביא מכל אלה לאהלים שמא יצטרכו העולים לישון הלילה באהלים מרוב עייפות ותלאות.

שעת הצהרים הגיעה והקונסול הרוסי טרם בא. אבי הביט אל האנייה במשקפת וראה את הצער על פני הנוסעים ולא יכול להבליג על רגשותיו. הוא נסע מיד העירה אל הקונסול האנגלי סניור חיים אמזלג וספר לו את כל המקרה ובקשהו ללכת מיד לידידו הקונסול הרוסי ולזרזו לסדר את הגשת העזרה להצלת הנוסעים האומללים. סניור אמזלג נענה מיד לבקשת אבי ונסע לקונסול הרוסי והצהיר כי הוא מוכן לעזור לו בכדי להביאם אל החוף.

הקונסול הרוסי הודה לו על נדיבות לבו ואמר שבדעתו לחכות עוד שעות אחדות אולי ישקוט הים. בינתיים הודיע ראש המלחים שהיום הים לא ינוח מקצפו ועד מחר לא יישאר איש חי מביין הנוסעים. מיד נסעו שני הקונסולים אל החוף בלוויית פקידי הממשלה המקומית והתאספו עם המלחים לשם טכוס עצה, בהשתתפות סוחרים מנכבדי העיר שביניהם היה גם אבי. התוכחו ומצאו שאין דרך אחרת מלהציל את הנוסעים אלא לעשות כפי שבאר המלח לאבי. מיד קשרו את החבלים והתחילו להוריד את הנוסעים אחד אחד מהאנייה אל החוף ואנו

הכנסנו אותם אל האהלים לנוח ולהינפש. ביניהם היו רבים חולים וזקנים שהיו שבורים ורצוצים, אבל כל אסון בנפש לא קרה. את החולים ביותר שלחנו מיד העירה, לביתנו ולבתי אחרים.

באותו זמן אחרי הצהרים בא לחוף ראש ועד חובבי ציון מר טיומקין (אדם בעל צורה יפה, שערותיו ארוכות ומסתלסלות עד צווארו שהגיע מהמושבה גדרה) והוא ראה כיצד אנו מטפלים ביהודים, נגש אליהם ושאל לשלומם. בשמעו כי אין אסונות, נגש לאבי ולחץ את ידו בחבה ובהערצה ואמר: "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל", אחינו הגולים ימצאו פה אחים נאמנים, בעלי רגש ואהבה, אשר יעזרום בראשית התבססותם בארץ ולא יתנו להם לנפול בצרתם". הוא ברך את אבי ואת חברי הועד והתחיל להעביר חלק מהנוסעים אל אל המושבות והחולים נשלחו למקום הבראה.

למחרתו, באו לראות בגורל האנייה הריקה מאנשים ומצאו שכדי להצילה מוכרחים לזרוק הימה את כל הסחורה שהיא טעונה בה. ומאות חבילות של צמר גפן נזרקו הימייה והעמידו מלחים שיאספום על החוף, אולם הים הסוער פזר אותם לכל עבר והם נסחפו על ידי הגלים שהקיאום לנהר הירקון. באותה שנה לא היה זקוק שום ערבי לצמר גפן כי כולם נהנו מן ההפקר וגם מכרו ליהודים כמויות גדולות בסכומים דלים.

לבסוף, את האנייה לא יכלו להציל ובאין כל תקוה שברוה ומכרו אותה בתור ברזל חלקים חלקים. הנוסעים האלה הסתדרו במושבות, רבים מהם הנם איכרים בעלי אחוזות ונחלאות ויושבים בארץ ונהנים בה וראו בה כבר בנים ובני בנים העוסקים גם הם בעבודת אדמה ובמסחר בא"י.

המפה התלת ממדית שגילף ג'וזף הרימן